

JAROSŁAW MOSKAŁYK

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Teologiczny

<https://orcid.org/0000-0001-9193-2433>

Patriarcha Bartłomiej z wizytą pojednania na Ukrainie

Patriarch Bartholomew on a Reconciliation Visit to Ukraine

Abstract

The article undertakes to present the essential qualities of Patriarch Bartholomew's pastoral visit to Ukraine, which are largely contained in his messages and speeches. The content presented will remain a source of interpretation and synthesis of the most important message of the head of Orthodoxy addressed to the community of the autocephalous Church of Kiev and the entire society. We will be interested mainly in four speeches by the patriarch during: thanksgiving "doxology", liturgical assembly, the ceremony of awarding the doctorate *honoris causa* and a meeting with the All-Ukrainian Council of Churches and Religious Organizations.

Keywords: Patriarch Bartholomew, Ukrainian autocephaly, Orthodox Church of Ukraine, dialogue of truth.

Abstrakt

W artykule podjęto próbę ukazania istotnych przymiotów pasterskiej wizyty patriarchy Bartłomieja na Ukrainie, które w dużym stopniu zawierają się w jego posłaniach i przemówieniach. Przedłożone treści pozostaną źródłem interpretacji i syntezy najważniejszego przekazu zwierzchnika prawosławia skierowanego do wspólnoty autokefalicznego Kościoła kijowskiego oraz całego społeczeństwa. Naszemu zainteresowaniu będą podlegać przede wszystkim cztery wystąpienia patriarchy: dziękczynna „doksologia”, zgromadzenie liturgiczne, uroczystość nadania doktoratu *honoris causa* i spotkanie z Ogólnoukraińską Radą Kościołów i Organizacji Religijnych.

Słowa kluczowe: patriarcha Bartłomiej, ukraińska autokefalia, Prawosławny Kościół Ukrainy, dialog prawdy.

Tegoroczna wizyta honorowego zwierzchnika prawosławia na Ukrainie (20–24 sierpnia 2021 r.), od czasu nadania przezeń autokefalii miejscowemu Kościołowi prawosławnemu 5 stycznia 2019 r., posiadała wyjątkową wymowę symboliczną i zarazem głęboki wymiar duchowy. Z pewnością kiedy patriarcha

planował swoją podróż, brał pod uwagę znaczące dla tego kraju, miejscowej wspólnoty prawosławnej oraz dla niego samego wydarzenia historyczne i religijne. I rzeczywiście tak się też złożyło, że ta pielgrzymka zbiegła się z przypadającą w tym roku 30. rocznicą niepodległości Ukrainy, a także 60. rocznicą święceń Bartłomieja na hierodiakona i 30. rocznicą wybrania go na najwyższy urząd w Kościele konstantynopolskim. Jakkolwiek głównym motywem wizyty patriarchy pozostawało niezmiennie osobiste modlitewne spotkanie z hierarchią i wiernymi autokefalicznego Kościoła prawosławnego (PKU), o czym mogą zaświadczyć jego słowa wypowiedziane w sobotę 21 sierpnia w soborze św. Michała: „(...) delegacja patriarchy przybyła tutaj, aby przeżyć z wami osobiście godny chwały cud: odrodzenia, walki o zagojenie podziału, powrotu do wspólnoty Kościoła i nierozzerwalnego kroczenia razem drogą Prawdy”¹. Natomiast zwracając się do obecnego zwierzchnika, metropolity Epifaniasza, podkreślił: „(...) chcieliśmy na własne oczy zobaczyć osiągnięcia wielu Twoich niewypowiedzianych wysiłków, Wielce Błogosławiony Bracie”².

W tym sensie to spotkanie zdecydowanie odróżniało się od dwóch poprzednich i niosło ze sobą całkiem inne przesłanie, bo oparte na utwierdzeniu misji lokalnego Kościoła prawosławnego w zupełnie nowych warunkach własnej autonomii³. Patriarcha przybywa do tego Kościoła po ponad dwóch i pół roku od nadania mu autokefalii, aby właśnie samemu przekonać się o roli i znaczeniu dla miejscowej społeczności wielce upragnionego aktu prawnego, aktu dającego prawdziwą łączność z macierzystym Kościołem konstantynopolińskim oraz pełną więź z całą

¹ Por. Slovo Joho Bozhestvennoyi Vsesviatosti Vselenskogo Patriarha kir Varfolomija na Doksologiji pid chas johu vizytu do Kyjeva, 21 sierpnia 2021 r. (21.08.2021). <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/slovo-jogo-bozhestvennoyi-vsesvyatosti-vselenskogo-patriarha-kir-kir-varfolomiya-na-doksologiji-pid-chas-jogo-vizytu-do-kyjeva/>. Do składu delegacji wchodził metropolita: chalcedoński Emanuel, adrianopolski Amfilogiusz oraz Neapolis i Tasos Stefanos. Ponadto towarzyszyli patriarsze ekumenicznemu: główny sekretarz św. synodu Grzegorz, wielki syncel o. Jakub Kroczek, diakon Hieronim Sotirelis, Nikolaos-Georgios Papachristu, dyrektor ds. prasy i komunikacji oraz osobisty sekretarz patriarchy Panagiotis Grafiadelos i Damianos Bardakis.

² Pierwszy dzień pobytu patriarchy Bartłomieja na Ukrainie – podsumowanie (22.08.2021). <https://www.ekai.pl/pierwszy-dzien-pobytu-patriarchy-bartlomiej-a-na-ukrainie-podsumowanie/>.

³ Warto przypomnieć, że poprzednie dwie wizyty odbyły się w 1997 i 2008 r., kiedy ziemię ukraińską odwiedził patriarcha konstantynopoliński Bartłomiej I (od 1991 r.). Pierwszy pobyt miał miejsce 24 września 1997 r. i odbywał się na zaproszenie ówczesnego metropolity Włodzimierza (1992–2014) – zwierzchnika Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej Patriarchatu Moskiewskiego. Bartłomiej odwiedził wtedy monaster Zaśnięcia Matki Bożej w Odessie, gdzie został również powitany przez patriarchę moskiewskiego Aleksego II (1990–2008). W ramach tejże wyprawy wizytował jeszcze odeskie seminaria duchowne. Ponownie przybył na Ukrainę w 2008 r. z okazji 1020. rocznicy chrztu Rusi. Tym razem wizyta patriarchy trwała trzy dni – od 25 do 27 lipca – i była skoncentrowana na Kijowie. Patriarcha podobnie jak poprzednio przybył na Ukrainę z inicjatywy metropolity kijowskiego Włodzimierza. Teraz odwiedził Ławrę Peczerską oraz sobór św. Sofii w Kijowie, gdzie poświęcił odnowione królewskie wrota ikonostasu. Poza tym spotkał się z patriarchą moskiewskim Aleksym II. A 27 lipca Bartłomiej przewodniczył św. Liturgii, która sprawowana była na Wzgórzu św. Włodzimierza w Kijowie. Zob. Konrad Kuczara. 2019. „Między Kijowem a Konstantynopolem. Relacje Kościoła Ukraińskiego z Patriarchatem Ekumenicznym (X–XXI w.)”. Kultury Wschodniosłowiańskie – Oblicza i Dialog 9: 86 (67–95).

wspólnotą prawosławną, po to, by Kościół kijowski mógł w poczuciu powszechnego trwania eklezjalnego głosić i wypełniać posłannictwo Prawdy. Dzięki temu jakby na nowo dokonało się sprzymierzenie tutejszego ludu z całą rodziną narodów chrześcijańskich i odrodzenia w duchu kultury bizantyjskiej. Ale nie mniej istotną rzeczą jest to, że w związku z niedawno nabytym tomosem przez prawosławie kijowskie całkowicie odmieniona została jego podmiotowość i relacyjność indywidualna. To, co przez długi okres było jedynie marzeniem i pewną nadzieją wielomilionowej wspólnoty wiernych, przerodziło się w realną rzeczywistość i autentyczne doświadczenie dziejowe. Teraz w związku z wizytą patriarchy zwolennicy niezależności prawosławnego Kościoła na Ukrainie mogli okazać swoją radość i wdzięczność za ostateczne przyznanie mu statusu autokefalii przez patriarchę konstantynopolitańskiego, a jednocześnie wyrazić wolę i gotowość do poszukiwania dróg porozumienia wewnątrz rodzimej wspólnoty prawosławnej, w tym z podporządkowaną innej jurysdykcji, aby w przyszłości móc osiągnąć pełną jedność i zgromadzenie pod jednym i najwyższym zwierzchnictwem.

Przedmiotowy charakter wizyty patriarchy Bartłomieja na Ukrainie, który w dużym stopniu zawiera się w jego posłaniach i przemówieniach, będzie głównym punktem odniesienia tego artykułu. Przedłożone treści pozostaną źródłem interpretacji i syntezy najważniejszego przekazu zwierzchnika prawosławia skierowanego do wspólnoty autokefalicznego Kościoła kijowskiego oraz całego społeczeństwa. Naszemu zainteresowaniu będą podlegać przede wszystkim cztery wystąpienia patriarchy: dziękczynna „doksologia”, zgromadzenie liturgiczne, uroczystość nadania doktoratu *honoris causa* i spotkanie z Ogólnoukraińską Radą Kościołów i Organizacji Religijnych.

1. Dziękczynna „doksologia”

21 sierpnia, nazajutrz po przybyciu na Ukrainę, patriarcha Bartłomiej wraz z metropolitą Epifaniszem złożyli kwiaty pod Murem Pamięci Poległych Obrońców Ukrainy i pod tablicą upamiętniającą ofiary Wielkiego Głodu z lat 1932–1933. Są to miejsca symboliczne i o szczególnej wadze w dziejach współczesnej Ukrainy, dlatego owa obecność i hołd przyjęły osobliwą wymowę, tym bardziej że przyjazd dostojnego gościa był połączony z obchodami rocznicy niepodległości i odbył się również na zaproszenie władz państwowych. Następnie hierarchowie, zgodnie z programem wizyty, przenieśli się do stołecznego soboru katedralnego św. Michała o Złotyach Wieżach⁴, dawnego centrum prawosławia kijowskiego, aby zainau-

⁴ Sobór wraz z przylegającym do niej klasztorem stanowią centrum Prawosławnego Kościoła Ukrainy (PKU).

gurować spotkanie modlitewne z okazji pasterskiej wizyty patriarchy Bartłomieja. W tym miejscu odprawiono po grecku i ukraińsku wspólną modlitwę dziękczynną (doksologię) za patriarchę, który w tym roku obchodzi ważne rocznice swojej posługi kapłańskiej i przewodnictwa Kościołowi prawosławnemu.

1.1. Przywrócenie zapomnianego

Podczas słowa powitalnego na zakończenie nabożeństwa metropolita Epifaniusz przypomniał, że w miejscu, gdzie odbywa się to obecne spotkanie, jeszcze niedawno były gruzy, „niemi świadkowie prześladowania Kościoła przez bezbożne państwo komunistyczne”. Ale „tak jak odbudowano ten sobór św. Michała, którego historia liczy ponad dziewięć wieków, tak samo odrodziła się i Ukraina, i Ukraiński Kościół Prawosławny”. Równocześnie witając czcigodnego gościa, podkreślił, że „patriarcha ekumeniczny przybył do nas jako do Kościoła autokefalicznego, uznanego i ustanowionego na równi z innymi Kościołami siostrzanymi”⁵. Metropolita, wskazując na materialny i duchowy czynnik odrodzenia prawosławnego Kościoła kijowskiego, w sposób szczególny zwrócił uwagę na jego dzisiejszą autokefalię, a więc prawo i przywileje, których był pozbawiony przez ponad trzy wieki i tym samym poniekąd oderwany od źródła swego samoistnienia. Dziś istnieją podstawy, aby móc powiedzieć o nadejściu momentu sprawiedliwości dla tego Kościoła i jego wiernych w związku z odnowieniem utraconego i przywróceniem zapomnianego. Tym większe uczucie szczęścia może towarzyszyć teraz wspólnocie kijowskiej z bycia jednym z wielu Kościołów prawosławnych oraz zachowania tej samej godności i równości pośród innych.

Obecna wizyta patriarchy na Ukrainie, krótko po nadaniu tomosu, według Epifaniusza stanowi naocznie potwierdzenie jego głębokiej otwartości i ojcowskiej troski wobec Kościoła siostrzanego. Jako najwyższy zwierzchnik nie tylko doprowadził do przywrócenia kijowskiemu prawosławiu należytego miejsca wśród wspólnot tradycji wschodniej, ale też pragnie pozostać w bezpośredniej bliskości do niego i nieść pomocną dłoń w trudnych chwilach próby, ponieważ doskonale zdaje sobie sprawę, w jakich okolicznościach nastąpiło udzielenie autokefalii i przed jakimi wyzwaniem stanął na nowo odrodzony Kościół kijowski. Aby nie pozostawiać go w osamotnieniu i skazaniu wyłącznie na siebie samego, jak, niestety, niejednokrotnie zdarzało się w historii, przybywa doń z osobistym wsparciem i zapewnieniem braterskiej miłości. Tego rodzaju postawa patriarchy wzbudza duże uznanie po stronie prawosławnych na Ukrainie i potrzebę umacniania więzi ze swoim duchowym dziedzictwem.

⁵ Pierwszy dzień pobytu patriarchy Bartłomieja na Ukrainie – podsumowanie (22.08.2021). <https://www.ekai.pl/pierwszy-dzien-pobytu-patriarchy-bartlomiejaja-na-ukrainie-podsumowanie/>.

1.2. Autonomiczna podmiotowość

Szczególną zachętą w tym zakresie stały się słowa patriarchy wypowiedziane podczas „doksologii”, a zarazem przywołujące postać jednego z jego poprzedników – św. Focjusza († 891)⁶, który – zdaniem Bartłomieja – „jako pierwszy zasiał tu płodne ziarno Ewangelii i w efekcie metropolia kijowska była nieodłącznym obszarem kanonicznym i metropolią pod przewodnictwem naszego najświętszego tronu apostołskiego i patriarszego”⁷. Metropolia kijowska była terytorium kanonicznym i metropolią Patriarchatu Ekumenicznego, a „Kościół konstantynopolski jest jednak kochającą Matką nie tylko dla Ukrainy, ale także dla Rosji, Serbii, Rumunii, Bułgarii, Grecji, Polski, Albanii, Czech i Słowacji oraz wszystkich najnowszych Kościołów”⁸. Tym samym patriarcha pośrednio odniósł się do stawianych mu, zwłaszcza przez rosyjskie prawosławie, zarzutów o przekraczanie swoich kompetencji, nadużywanie władzy i zasiewanie rozbratu między prawosławnymi z powodu nadania autokefalii ukraińskiemu prawosławiu – w mniemaniu patriarchatu moskiewskiego znajdującego się pod jego jurysdykcją i stanowiącego nieodłączną przestrzeń oddziaływania kanonicznego⁹. Jednak w przekonaniu Bartłomieja Kościół prawosławny na Ukrainie ma całkowicie inną ciągłość historyczną i przynależność kanoniczną, aniżeli to podaje ośrodek moskiewski, dlatego sytuacja wymagała odpowiedniej zmiany¹⁰. Wcześniejsze nielegalne nabycie praw względem Kościoła kijowskiego przez Kościół rosyjski musiało być w końcu odwołane i w zamian przywrócony stan pierwotny. A jego aktualne działanie w sprawie tomosu było niczym innym jak dbałością o powrót do prawnej normalizacji ukraińskiego prawosławia¹¹.

⁶ Jako wybitna postać cesarstwa bizantyjskiego oraz wschodni teolog urząd patriarchy Konstantynopola pełnił dwukrotnie: w latach 858–867 oraz 877–886.

⁷ Pierwszy dzień pobytu patriarchy Bartłomieja na Ukrainie – podsumowanie (22.08.2021). <https://www.ekai.pl/pierwszy-dzien-pobytu-patriarchy-bartlomieja-na-ukrainie-podsumowanie/>.

⁸ Pierwszy dzień pobytu patriarchy Bartłomieja na Ukrainie – podsumowanie (22.08.2021). <https://www.ekai.pl/pierwszy-dzien-pobytu-patriarchy-bartlomieja-na-ukrainie-podsumowanie/>.

⁹ Patriarchat moskiewski wciąż utrzymuje, że odkad w 1686 r. patriarcha konstantynopolitański Dionizy IV przekazał Moskwie pełnomocnictwo nominowania metropolitów kijowskich, od tego też czasu Cerkiew rosyjska ma prawo uznawać Ukrainę za swoje terytorium kanoniczne. Ale nie zgadza się z tym Konstantynopol, twierdząc, że udzielenie wspomnianych kompetencji Cerkwi rosyjskiej miało charakter jedynie tymczasowy i, co więcej, zostało w sposób bezprecedensowy wykorzystane przez stronę rosyjską. Dowodem tego było usunięcie z urzędu i pozbawienie stanu duchownego patriarchy Dionizego IV w 1687 r., w tym za podporządkowanie Cerkwi kijowskiej Moskwie.

¹⁰ Por. Tadeusz Kałużny. 2019. „Między Konstantynopolem a Moskwą: korzenie sporu wokół ukraińskiej autokefalii”. *Symposium* 23 (1): 185–203.

¹¹ Również w tym celu, jak podkreślił prezydent podczas spotkania z patriarchą, aby religia przestała być jednym z narzędzi używanych jako broń hybrydowa przeciwko państwu ukraińskiemu. Por. Vselenskyj Patriarh Varfolomij zustrivysya z prezydentom Ukrainy. (21.08.2021). <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/vselenskyj-patriarh-varfolomij-zustrivysya-z-prezydentom-ukrainy/>.

Jednocześnie zostało podkreślone, że: „Patriarchat Ekumeniczny od samego początku był niezawodnym obrońcą dobra Kościoła. Do tego nie zważając na fakt, że dawniej Konstantynopol miał szerokie możliwości działania, ale nie wykorzystywał ich. I chociaż w okresie swego rozkwitu i siły liczbowej mógł zaprowadzać i ustanawiać piramidalną formę ustroju Wschodniego Kościoła Prawosławnego, to jednak ze wstrętem odrzucił tę myśl i nie odstąpił ani na jotę od przekazanej mu eklezjologii. W odróżnieniu od innych [Kościołów] Konstantynopol nie asymilował narodów, którym przyniósł Ewangelię. A nawet przeciwnie, wielki Kościół przyjął miejscowe zwyczaje, język, którym posługiwali się [miejscowi] ludzie. Inspirował i pielęgnował, sprzyjał rozwojowi miejscowej kultury tak bardzo, że dziś nie sposób sobie wyobrazić, jaki byłby los tych narodów, które przyjęły chrześcijaństwo, bez kulturalnego wpływu Kościoła prawosławnego”¹².

Patriarcha odwołał się ponadto do pewnych kryteriów o charakterze eklezjologicznym, moralnym i zwyczajowym, które mogłyby posłużyć jako rada dla całej wspólnoty prawosławnej. W szczególności dla tych, które przejawiają wciąż zbyt skłonności do propagowania własnej koncepcji o dziejowej spuściźnie i rozwoju wschodniego Kościoła, próbując zarazem przejmować na siebie nie należne im kompetencje i poszerzać zakres wpływów aż po uzurpację władzy nad autonomicznymi podmiotami, dopuszczając się przy tym niekiedy różnych manipulacji i przekłamań celem dezinformacji słabiej zorientowanej części społeczności wiernych prawosławnych. Stanowisko Konstantynopola w tej sprawie jest jednoznaczne i wynika z jego roli pierwszeństwa w rodzinie wspólnot prawosławnych. W związku z tym odrzuca wszelką fałszywą rywalizację i jakiegokolwiek dążenie do dominacji nad innym Kościołem wewnątrz prawosławia¹³. Konstantynopol pozostaje za to niezmiennie przykładem i gwarantem najwyższego poszanowania partykularnego prawa, zwyczajów i odmienności kulturowych poszczególnych wspólnot lokalnych.

Patriarcha wspominał również o tym, że w przeszłości między Kościołami pojawiały się różne sporne problemy, lecz Konstantynopol „zawsze idzie drogą przebaczenia, życzliwości i ocalania wszystkich swych dzieci bez wyjątku”¹⁴, gdyż jest to jego przywilej jako pierwszej katedry, który można nazwać przywile-

¹² Slovo Joho Bozhestvennoyi Vsesviatosti Vselenskogo Patriarha kir Varfolomija na Doksologiyi pid chas johu vyzytu do Kyjeva, 21 sierpnia 2021 r. (21.08.2021). <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/slovo-jogo-bozhestvennoyi-vsesvyatosti-vselenskogo-patriarha-kir-kir-varfolomiya-na-doksologiyi-pid-chas-jogo-vyzytu-do-kyjeva/>.

¹³ Por. Slovo Joho Bozhestvennoyi Vsesviatosti Vselenskogo Patriarha kir Varfolomija na Doksologiyi pid chas johu vyzytu do Kyjeva, 21 sierpnia 2021 r. (21.08.2021). <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/slovo-jogo-bozhestvennoyi-vsesvyatosti-vselenskogo-patriarha-kir-kir-varfolomiya-na-doksologiyi-pid-chas-jogo-vyzytu-do-kyjeva/>.

¹⁴ Pierwszy dzień pobytu patriarchy Bartłomieja na Ukrainie – podsumowanie (22.08.2021). <https://www.ekai.pl/pierwszy-dzien-pobytu-patriarchy-bartlomieja-na-ukrainie-podsumowanie/>.

jem ofiary i skądinąd obowiązkiem niezłomnej służby. Nie wynika on w żadnym wypadku z jakichś politycznych przesłanek, lecz opiera się na całkowicie duchowym posłannictwie. Będąc najwyższym przedstawicielem pierwszej katedry, nie zamierza cokolwiek zmieniać odnośnie do obowiązującej zasady ofiarnej służby Kościoła konstantynopolińskiego, a jedynie w miarę możliwości uczynić ją jeszcze bardziej wyrazistą, do czego w pewnym stopniu może przyczynić się jego obecna wizyta na Ukrainie.

2. Powrót do autokefalicznej rzeczywistości

W niedzielę 22 sierpnia, w kolejnym dniu wizyty patriarchy, została zaplanowana liturgia patriarchalna na terenie Soboru Mądrości Bożej w Kijowie (Sofii Kijowskiej). Uroczystemu wydarzeniu, które mimo sanitarnych ograniczeń zgromadziło około 15 tys. wiernych, przewodniczył patriarcha konstantynopolski Bartłomiej i zwierzchnik Prawosławnego Kościoła Ukrainy metropolita Epifaniusz. W liturgii, sprawowanej po grecku i ukraińsku, wzięli udział wszyscy biskupi PKU, hierarchowie Patriarchatu konstantynopolskiego towarzyszący Bartłomiejowi oraz księża PKU przybyli niemal z całego kraju. Podczas liturgii uwagę większości uczestników zwrócił moment, kiedy patriarcha, wymieniając imiona zwierzchników wszystkich autokefalicznych Kościołów prawosławnych, łącznie z metropolitą Epifaniszem, wymienił także patriarchę moskiewskiego Cyryla. Dla niektórych mogło się to wydawać jako przypadek bądź przeoczenie ze strony głównego celebryisty, zwłaszcza że Rosyjski Kościół Prawosławny (RKP) zdecydował się zerwać 15 października 2018 r. łączność eucharystyczną z Konstantynopolem, gdy ten zapowiedział, że udzieli autokefalii prawosławiu na Ukrainie. Tymczasem w tym znaczącym goście braterstwa nie było żadnej pomyłki ani niedopatrzenia, lecz całkiem zamierzone i zgodne z liturgicznymi normami postępowanie. Ponadto należy pamiętać, że działo się to na Ukrainie, która w wymiarze religijnym pozostaje nad wyraz wrażliwym punktem odniesienia dla patriarchatu moskiewskiego. Ta rzeczywistość, jak i sama rezygnacja rosyjskiego prawosławia z pełnej komunii z Konstantynopolem jednak nie stanęła na przeszkodzie w pojawieniu się tego wymownego aktu, czym zostało jeszcze raz dowiedzione, że intencją patriarchy ekumenicznego nie jest różnicowanie albo tym bardziej wprowadzanie podziału w środowisku prawosławnym. Przeciwnie – celem jego powołania na najwyższy urząd w Kościele oraz aktywności pasterskiej jest pełna integracja całej wspólnoty prawosławnej i jej przewodnictwo w duchu miłości. Dlatego tak rozumianej i realizowanej w pokorze służby nie są w stanie zakłócić pojedyncze nieporozumienia na poziomie partykularnym czy wygórowane ambicje personalne, co nie znaczy, że można pozostawać obo-

jętnym i nieczułym na wywoływane niepokoje lub przejawy izolacji w obrębie jednej wspólnoty prawosławnej.

2.1. We wspólnocie z lokalnym Kościołem

Patriarcha podjął właśnie ten wątek w swoim słowie skierowanym do uczestników niedzielnego zgromadzenia eucharystycznego wygłoszonym w języku ukraińskim. Na początku hierarcha przypomniał o długotrwałych i ścisłych więzach Kościoła kijowskiego z Konstantynopolem. Następnie nawiązał także do tych trudniejszych i bardziej bolesnych epizodów w relacjach obu Kościołów. Przy tym, według hierarchy, chyba najbardziej dojmujący był ten związany z byłą uzurpacją przewodnictwa moskiewskiego nad miejscowym prawosławiem, która odbyła się bez udziału Kościoła-Matki oraz bez jej błogosławieństwa. „Jakkolwiek z doznaniem przez nią niesprawiedliwego upokorzenia i olbrzymiego cierpienia”¹⁵. „Ówczesna zuchwała próba oderwania lokalnej wspólnoty od centrum, inaczej odłączenia was od nas, spowodowała ostatecznie podział, który nie można było pokonać wewnątrz. Naturalnym następstwem tamtej sytuacji było zatem odwołanie odpowiedniego Dekretu kanonicznego patriarchy Dionizego IV z 1686 r., czego dokonano bez naruszenia prawa, wbrew temu, co twierdzą przeciwnicy, lecz w poczuciu ojcowskiego obowiązku, gdyż zaistniała negatywna okoliczność całkowicie nie sprzyjała lokalnej wspólnocie chrześcijańskiej”¹⁶.

Jednak dawne niekorzystne doświadczenie nie powstrzymało Kościół-Matkę przed dyskretną propozycją przewyciężenia bratobójczego podziału, a w rezultacie rozstrzygnięcia we właściwym duchu, bez lekceważenia czy umniejszenia kogokolwiek, sprawy „Ukraińskiej Córki”. Przywrócenie wspólnoty eucharystycznej z kościelnymi podmiotami (kijowskim patriarchatem i autokefalicznym Kościołem), które istniały wcześniej bez należytej podstawy prawnej, gdyż pojawiły się wskutek niekanonicznego i nienaturalnego procesu, nie było pozbawione rozsądku, czy zasadności z punktu prawa kościelnego. Przeciwnie – „było powzięte w pełnym zaufaniu Panu naszemu Jezusowi Chrystusowi i w oparciu o doświadczenie Jego Kościoła”. Patriarcha zapowiedział, że „historia w swoim czasie ujawni kulisy wydarzeń i tekstów, które zarazem wiele wyjaśnią tym wszystkim, którzy ciągle uważają, że im nie dano możliwości być współuczestni-

¹⁵ Vizyt Varfolomiya: den drugij, 22 sierpnia 2021 r. (26.08.2021). https://risu.ua/vizit-varfolomiya-den-drugij_n121285.

¹⁶ Por. Promova Joho Bozhestvennoyi Vsesvyatosti Vladyky Varfolomija pid chas Sobornoyi Sluzhby Predstoyateliv u Kyjevi, 22 sierpnia 2021 r. (22.08.2021). <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/promova-jogo-bozhestvennoyi-vsesvyatosti-vladyky-varfolomiya-pid-chas-sobornoyi-sluzhby-predstoyateliv-u-kyjevi/>.

kami kościelnej całości [patriarchatowi moskiewskiemu] w związku z nadaniem autokefalii ukraińskiemu prawosławiu”¹⁷.

Bartłomiej wezwał prawosławnych hierarchów, duchowieństwo i wiernych tego kraju, również tych [moskiewskiego patriarchatu], którzy z jakichś względów przestali utrzymywać kościelne relacje z [Konstantynopolem], aby „zechcieli zrewidować swoje stanowisko oraz podjęli wysiłek pokojowego współlistnienia i wzajemnego porozumienia prawosławnych chrześcijan i całego społeczeństwa na tej ziemi. Jednocześnie potrafili dzielić się z miłością własną niezależnością celem pojednania i wzajemnej tolerancji”¹⁸. Był to swoisty apel skierowany zwłaszcza do tej części społeczności prawosławnej, która wciąż nie jest zdolna zaakceptować fakt tomosu i różnymi środkami dąży do jego dyskredytacji. Przez co *de facto* wprowadza zamęt i destabilizację w stosunkach między Kościołami i różnymi grupami wiernych¹⁹. Patriarcha, kładąc akcent na pojęciu „autonomii” lub „autokefalii”, podkreślił, że w prawosławiu żadna z tych opcji nie uprawnia do oderwania się od kościelnej całości. Więcej, nie oznacza działanie według zasad własnego prawa oraz przekraczania kanonicznych granic. Chociaż „nadanie autokefalii wiąże się z rodzajem podziału na części, lecz dzieje się to zawsze w ramach całości i jedności. Docelowy sens autokefalii nie opiera się na żadnym kryterium narodowym, lecz podyktowany jest względami dobra wspólnoty oraz perspektywą soteriologiczną i eschatologiczną”²⁰.

W rozumieniu Bartłomieja obecnie nadszedł czas, ażeby uwolnić się od „falszywego instynktu” o swojej niepodważalnej przewadze ilościowej oraz chęci działania na sposób siły świeckiej, gdyż te nie mogą być żadną podstawą ani właściwością życia Kościoła. Tutaj pojawiła się wyraźna aluzja do tendencji preferowania w tym regionie określonego modelu funkcjonowania Kościoła prawosławnego, na co w tej chwili nie można się zgodzić ani w dalszym ciągu dawać się mechanicznie uwodzić. Tak samo nie można przemilczeć promowania bardzo niebezpiecznych poglądów eklezjologicznych, „podważających aktualność nauczania soborów powszechnych, które dziś jest już rzekomo anachroniczne, pozbawione autorytetu i martwe. Do tego poddaje się znaczącej

¹⁷ Vselenskyj Patriarh Varfolomij ta mytropolyt Epifanii provely sobornu liturhiju – fotoreportazh, 22 sierpnia 2021 r. (22.08.2021). <https://www.radiosvoboda.org/a/photo-bozhstvenaliturhiya-varfolomiy-epifanii/31422814.html>.

¹⁸ Vselenskyj Patriarh Varfolomij ta mytropolyt Epifanii provely sobornu liturhiju – fotoreportazh, 22 sierpnia 2021 r. (22.08.2021). <https://www.radiosvoboda.org/a/photo-bozhstvenaliturhiya-varfolomiy-epifanii/31422814.html>.

¹⁹ Por. Adam Myślicki. 2019. „Konflikt konfesyjny na Ukrainie przełomu lat 2018/2019”. *Przegląd Geopolityczny* 29: 102–121.

²⁰ Promova Joho Bozhstvennoyi Vsesvyatosti Vladyky Varfolomija pid chas Sobornoyi Sluzhby Predstoyateliv u Kyjevi, 22 sierpnia 2021 r. (22.08.2021). <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/promova-jogo-bozhstvennoyi-vsesvyatosti-vladyky-varfolomiya-pid-chas-sobornoyi-sluzhby-predstoyateliv-u-kyjevi/>.

marginalizacji Arcybiskupstwo Konstantynopolikańskie oraz sprowadza je do muzealnego eksponatu²¹. W przełamaniu tej niekorzystnej inklinacji może z pewnością pomóc autokefalia²², która dopiero stała się udziałem ukraińskiego prawosławia, ale pod warunkiem prawidłowego rozeznania jej prerogatyw i owocnego wcielenia w życie.

Jako zwierzchnik prawosławia patriarcha zadeklarował gotowość zmierzyć się z problemami, starannie wysłuchać uwag i za pośrednictwem miłosierdzia Bożego uleczyć rany wszystkich dzieci, także tych, które na ten moment z nim się nie zgadzają, lecz w granicach obowiązujących kanonów tradycji kościelnej²³. W tym wyraził wiarę, że „miłosierdzie Zbawiciela jak zawsze rozlewać się będzie obficie nad nami wszystkimi i będziemy się mogli cieszyć pokojem jako darem Ducha Świętego”. Na zakończenie swojej homilii Bartłomiej przyzwał zgromadzonych, aby nie obawiali się ewentualnych problemów i trudności, gdyż Kościół jest zbudowany i rozwija się na podstawie niezachwianego fundamentu, który stanowi Jezus Chrystus²⁴, dodając tym samym młodej wspólnotie autokefalicznej otuchy i pewności m.in. z uwagi na to, co już osiągnięto, jak też dalszego osobistego czuwania nad jej rozbudową. Taki zresztą był też główny zamysł wizyty oraz udzielenie całemu prawosławiu na Ukrainie swojego błogosławieństwa.

2.2. Samodzielnie budowana tożsamość

Jednocześnie w przesłaniu skierowanym do patriarchy Bartłomieja przez metropolitę Epifaniasza, które na zakończenie uroczystości wygłosił abp Eustracjusz (Zoria) – rzecznik PKU, został pokreślony historyczny wymiar tej chwili, gdyż „po raz pierwszy patriarcha ekumeniczny – pierwszy wśród głów Kościołów – przybył na Ukrainę, do naszego Kościoła lokalnego już jak do autokefalicznego, dojrzałego, godnie samodzielnego Kościoła-Córki”. Najwyższy zwierzchnik „swoją modlitwą i błogosławieństwem i tą liturgią soborową potwierdza i błogosławi nasze osiągnięcia, inspirując nas do samodzielnego budowania swego

²¹ Promova Joho Bozhestvennoyi Vsesvyatosti Vladyky Varfolomija pid chas Sobornoyi Sluzhby Predstoyateliv u Kyjevi, 22 sierpnia 2021 r. (22.08.2021). <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/promova-jogo-bozhestvennoyi-vsesvyatosti-vladyky-varfolomija-pid-chas-sobornoyi-sluzhby-predstoyateliv-u-kyjevi/>.

²² Vizyt Varfolomiya: den drugij, 22 sierpnia 2021 r. (26.08.2021). https://risu.ua/vizit-varfolomiya-den-drugij_n121285.

²³ Vselenskyj Patriarh Varfolomij ta mytropolyt Epifaniy provely sobornu liturhiju – fotoreportazh, 22 sierpnia 2021 r. (22.08.2021). <https://www.radiosvoboda.org/a/photo-bozhestvena-liturhiya-varfolomiy-epifaniy/31422814.html>.

²⁴ Por. Vselenskyj Patriarh Varfolomij ta mytropolyt Epifaniy provely sobornu liturhiju – fotoreportazh, 22 sierpnia 2021 r. (22.08.2021). <https://www.radiosvoboda.org/a/photo-bozhestvena-liturhiya-varfolomiy-epifaniy/31422814.html>.

życia”²⁵. „To dzisiejsze wydarzenie jeszcze raz potwierdza – stwierdził Epifaniusza – że nie zważając na fizyczne odległości i czasoprzestrzenne warunki, stanowiącym razem jeden, święty i apostołski Kościół. A wznosząc na tym miejscu wspólne modlitwy, w sposób widzialny zaświadcza również o naszej jedności w Chrystusie. Tym większa radość staje się naszym udziałem, kiedy w katedralnej świątyni kijowskich metropolitów Boskiej liturgii przewodniczył patriarcha ekumeniczny wraz z wielce czcigodną delegacją i duchowieństwem [PKU]”²⁶. Był to autentyczny wyraz eucharystycznej jedności, który miał zarazem charakter prawdziwy i publiczny.

Metropolita zauważył jednak, że przeżywaną radość częściowo mąci smutek związany z brakiem właściwych relacji wśród prawosławnych chrześcijan Ukrainy, co wydaje się być konsekwencją tego, że nie wszyscy jeszcze zdołali poznać pełną prawdę, dotrzymać wierności nauczania Kościoła i przestrzegać reguł kanonicznych²⁷. To, niestety, powoduje podział i zdystansowanie na płaszczyźnie rozwoju więzi komunikacyjnych. Podniesienie tejże kwestii przez Epifaniusza należy interpretować raczej jako jego głębokie osobiste rozczarowanie i rozgoryczenie faktem pozostającego w opozycji do PKU prawosławnego Kościoła patriarchatu moskiewskiego na Ukrainie, ale także byłego prawosławnego Kościoła patriarchatu kijowskiego, a więc tego, z którego metropolita się wywodzi i który 15 grudnia 2018 r. łącznie z przedstawicielami dwóch autonomicznych podmiotów prawosławnych (UKP PM i UAKP) podpisał akt zjednoczenia i wyraził gotowość przyjęcia autokefalii z Konstantynopola²⁸. Ale nawet ta sytuacja nie mogła wpłynąć, jak zaznaczono, na objęcie podczas patriarchalnej liturgii modlitewną pamięcią wszystkie wspólnoty prawosławne tego kraju, przy tym trwając w nadziei na jedynie tymczasowe nieporozumienie i niezrozumiały opór ze strony braci prawosławnych, które kiedyś uda się pokonać i dotąd nieprzejednani połączą się w jeden lokalny Prawosławny Kościół Ukrainy.

Na koniec metropolita Epifaniusz w dowód szczególnego szacunku wręczył Bartłomiejowi specjalnie ustanowione z tej okazji odznaczenie – Wielki Krzyż

²⁵ Slovo Mytropolity Kyiivskogo i Vsiyeyi Ukrainy Epifaniya pislya sobornoyi Bozhestvennoyi Liturgiyi, 22 sierpnia 2021 r. (22.08.2021). <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/slovo-mytropolity-kyiivskogo-i-vsiyeyi-ukrainy-epifaniya-pislya-sobornoyi-bozhestvennoyi-liturgiyi/>.
^bhttps://risu.ua/vizit-varfolomiya-den-drugij_n121285

²⁶ Slovo Mytropolity Kyiivskogo i Vsiyeyi Ukrainy Epifaniya pislya sobornoyi Bozhestvennoyi Liturgiyi, 22 sierpnia 2021 r. (22.08.2021). <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/slovo-mytropolity-kyiivskogo-i-vsiyeyi-ukrainy-epifaniya-pislya-sobornoyi-bozhestvennoyi-liturgiyi/>.

²⁷ Por. Slovo Mytropolity Kyiivskogo i Vsiyeyi Ukrainy Epifaniya pislya sobornoyi bozhestvennoyi liturgiyi, 22 sierpnia 2021 r. (22.08.2021). <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/slovo-mytropolity-kyiivskogo-i-vsiyeyi-ukrainy-epifaniya-pislya-sobornoyi-bozhestvennoyi-liturgiyi/>.

²⁸ Jarosław Moskałyk. 2019. „Autokefalia prawosławia ukraińskiego wbrew prawosławiu rosyjskiemu”. *Studia Oecumenica* 19: 172.

Orderu św. Archaniola Michała, patrona Kijowa, po czym patriarcha Bartłomiej zwrócił się do zwierzchnika i całego narodu ze słowami wdzięczności oraz przekazał poświęcone krzyżmo.

3. Uczynić pokój z nieba prawdziwie naszym pokojem

Po uroczystościach liturgicznych 22 sierpnia w Kijowie odbyło się znaczące wydarzenie związane z nadaniem patriarsze Bartłomiejowi doktoratu *honoris causa* przez znamienitą Akademię Kijowsko-Mohylańską. Ta niezwykła okoliczność, poprzedzająca oficjalne przyjęcie na cześć dostojnego gościa, stała się dla niego powodem do zabrania głosu. W trakcie przemówienia patriarcha postanowił przypomnieć o „przywilejach i prawach” swego Kościoła, które przyznały mu sobory powszechne. Nawiązując do tej kwestii, wielokrotnie i przy różnych okazjach chciał w zasadzie powiedzieć, że „bez nich prawosławie nie przetrwa, a my staniemy się rozbitą rodziną”²⁹. Było to również wezwanie lokalnej wspólnoty autokefalicznej, aby bez względu na dawne i bardziej współczesne uwarunkowania związane z brakiem pełnej niezależności potrafiła trwać i wspierać jedność całego prawosławia w przyszłości. Aktualne uroczystości poświęcone praktycznie łącznemu obchodowi niepodległości Ukrainy, a zarazem niezależności jej Kościoła prawosławnego stały się wyjątkową okazją do zmanifestowania woli współpracy oraz uznania wartości chrześcijańskich za istotne dziedzictwo historyczne. Tylko na podstawie niezbywalnego prawa narodu do wolności i suwerenności może być prawidłowo rozwijane jego życie duchowe. Jednym z przełomowych czynników w tym zakresie trzeba uznać nadanie autokefalii prawosławiu kijowskiemu, które dokonało się z woli i na podstawie niepodważanego przywileju patriarchy Konstantynopola. Ten krok został uczyniony w celu zniesienia schizm i podziałów w lokalnym Kościele oraz przywrócenia upragnionej jedności widzialnej. Wcześniejszy podział prawosławnego Kościoła na trzy odrębne instytucje na Ukrainie stanowił dużą przeszkodę w komunii całego Kościoła prawosławnego. Nadanie więc autokefalii przez Konstantynopol miało na celu „lepszą wewnętrzną organizację spraw kościelnych” w danej wspólnocie prawosławnej. W wyniku tego „święte dobro wspólne” Kościoła prawosławnego, o czym świadczy długi kanoniczny rozwój soborów ekumenicznych, nie zostało zakwestionowane. Już sobory w Konstantynopolu w pierwszych wiekach chrześcijaństwa przejmowały po-

²⁹ Promova Joho Vsesvyatosti Vselenskogo Patriarcha Varfolomiya na urochystomu pryjnyatti, 22 serpnia 2021 r. (23.08.2021). <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/promova-jogo-vsesvyatosti-vselenskogo-patriarcha-varfolomiya-na-urochystomu-pryjnyatti/>.

nadnarodową odpowiedzialność i „nie był to przywilej”, ale pomoc w znalezieniu ostatecznego rozwiązania problemów Kościołów lokalnych, których one same nie były w stanie rozstrzygnąć³⁰.

3.1. Odpowiedzialność za kanoniczny status

Jeśli chodzi o ukraińskie prawosławie, trzeba mieć na uwadze jeszcze ten fakt, wspominał Bartłomiej, że dążąc do pełnej kanonicznej niezależności, już w listopadzie 1991 r. zwrócono się, wprawdzie bez należytej podstawy prawnej, do ówczesnego patriarchy moskiewskiego Aleksego II, lecz otrzymano odmowę, o czym, niestety, nie został powiadomiony patriarcha konstantynopolitański jako władny i odpowiedzialny za kanoniczne nadanie statusu autokefalicznego. Teraz kiedy doszło do pozytywnej odpowiedzi patriarchy w Konstantynopolu na prośbę ukraińskiego prawosławia, nie pojawiło się żadne niebezpieczeństwo dla jedności prawosławia³¹. To zjawisko w pełni zaświadcza, że zwierzchnik prawosławia, decydując się na uporządkowanie kanonicznych spraw w lokalnym Kościele prawosławnym, miał na względzie w równym stopniu dobro partykularne oraz powszechne. Co oczywiste, że uzasadnione korzyści jednostkowe nie mogły stanąć w sprzeczności z najwyższymi i uniwersalnymi wartościami prawosławnymi.

Urzeczywistnienie aktu autokefalii potwierdza w jednakowej mierze wierność i pełną kontynuację dawnego dziedzictwa duchowego przez ukraińskie prawosławie, jak również stwarza dla niego całkiem nową możliwość zaangażowania dialogicznego zarówno na gruncie lokalnym, jak i w wymiarze powszechnym, przeciwko czemu wystąpiły Kościoły prawosławne, charakteryzujące się zdumiewającą lojalnością wobec patriarchy moskiewskiego, niekiedy jakby na przekór Konstantynopolowi. Taka postawa jest nie tylko sprzeczna z obowiązującą zasadą pierwszeństwa, ale też godzi w ducha tradycji prawosławnej. Dlatego w niektórych wypowiedziach Bartłomieja można natknąć się na rodzaj sprzeciwu wobec braku szacunku, m.in. ze strony Serbskiego Kościoła Prawosławnego, dla autokefalii prawosławia ukraińskiego. Zdaniem patriarchy utrzymujące się nadal negatywne stanowisko „rodziny prawosławnej” wobec PKU w dużej mierze wynika z niewiedzy i dezinformacji³². Natomiast ten, kto grozi zerwaniem

³⁰ Por. Promova Joho Vsesvyatosti Vselenskogo Patriarcha Varfolomiya na urochystomu pryjnyatti, 22 sierpnia 2021 r. (23.08.2021). <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/promova-jogo-vsesvyatosti-vselenskogo-patriarha-varfolomiya-na-urochystomu-pryjnyatti/>.

³¹ Por. Promova Joho Vsesvyatosti Vselenskogo Patriarcha Varfolomiya na urochystomu pryjnyatti, 22 sierpnia 2021 r. (23.08.2021). <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/promova-jogo-vsesvyatosti-vselenskogo-patriarha-varfolomiya-na-urochystomu-pryjnyatti/>.

³² Należy wspomnieć, że Serbski Kościół Prawosławny, podobnie jak wszystkie nowożytnie Kościoły autokefaliczne, otrzymał swoją obecną formę i niezależność w taki sam sposób od Konstantynopola, choć dziś podważa taką decyzję wobec Kijowa. Zob. Bartłomiej odpowiedział na

eucharystycznej komunii z najwyższym zwierzchnikiem prawosławia, praktycznie sam się odcina od korzeni prawosławnego Kościoła³³.

Perspektywa dialogiczna autokefalicznego Kościoła ukraińskiego stała się na swój sposób pretekstem odniesienia zwierzchnika prawosławia do zaplanowanego na 2016 r. zgromadzenia powszechnego, czyli tzw. soboru panprawosławnego³⁴ – wydarzenia, które po wieloletnim okresie przygotowań i oczekiwań mogło w końcu zapisać się w dziejach całego prawosławia na świecie jako przełomowe i nadające nową jakość dialogowi powszechnego Kościoła ortodoksyjnego³⁵. Ale tak się nie stało, co dla patriarchy Bartłomieja było powodem ogromnego osobistego zawodu i rozczarowania. Przede wszystkim z tego względu, że znowu dobro wspólne przegrało z indywidualnymi priorytetami i jednostkowymi względami partykularnymi. Hierarcha już wcześniej zauważył, nie wskazując na kogokolwiek z imienia ani przynależności jurysdykcyjnej, że przeciwnicy „chcieli zerwać i zdyskredytować Święty i Wielki Sobór na Krecie, który postanowiliśmy zwołać”. Stało się jednak inaczej, gdyż „zawstydził on i skazał na zapomnienie tych, którzy nie przyjechali na Sobór, tych, którzy starali się go zerwać i unicestwić”³⁶. Dla Bartłomieja niepowodzenie związane z niespełnioną nadzieją przeprowadzenia powszechnego soboru prawosławnego przyjęło wyjątkowo smutną postać również z tego względu, że ponownie została utracona szansa i oddaliła się możliwość jego zwołania. Zdecydował jednak o tym napomknąć, oczywiście pamiętając o całej złożoności lokalnego prawosławia, wyrażając tu dzież nieśmiały optymizm na spełnienie się kiedyś wizji wspólnego zgromadzenia soborowego prawosławnych.

3.2. Przemiana duchowego światopoglądu

Zgodnie ze swoim zwyczajem patriarcha istotną część przemówienia okolicznościowego poświęcił mocno leżącym mu na sercu sprawom ekologii. Zwrócił przy tym uwagę na rzecz zasadniczą, że jako ludzie nie możemy od-

krytykę autokefalii prawosławiu na Ukrainie (20.03.2019). <https://www.ekai.pl/bartlomiej-odpowiedzial-na-krytyke-przyznania-autokefalii-prawoslawiu-na-ukrainie/>.

³³ Por. Promova Joho Vsesvyatosti Vselenskogo Patriarha Varfolomiya na urochystomu pryjnyatti, 22 sierpnia 2021 r. (23.08.2021). <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/promova-jogo-vsesvyatosti-vselenskogo-patriarha-varfolomiya-na-urochystomu-pryjnyatti/>.

³⁴ Por. Stylianos Ch. Tspananidis. 2017. „Orthodoxe Kirche und Ökumenische Bewegung nach der Heiligen und Großen Synode”. *Orthodoxes Forum* 31 (1–2): 81–88.

³⁵ Trzeba podkreślić, że pierwsze inicjatywy mające na celu zwołanie soboru Kościoła prawosławnego sięgają początków XX w. Szerzej o tej kwestii: *Przed soborem wszechprawosławnym*. 2016. Red. Tadeusz Kałużny, Zdzisław J. Kijas. Kraków: Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie.

³⁶ Por. Patriarcha Bartłomiej: Ukraińcy są narodem, który nie chce i nie może żyć pod jarzmem (23.08.2021). <https://www.ekai.pl/patriarcha-bartlomiej-ukraincy-sa-narodem-ktory-nie-chce-i-nie-moze-zyc-pod-jarzmem/>.

dzielać naszej troski o godność i prawa człowieka czy socjalną sprawiedliwość od troski o zachowanie w należyтым porządku natury. Jeśli uznajemy każdą cząstkę Bożego stworzenia, jesteśmy tym bardziej powołani do wzajemnego miłowania oraz dbałości o cały świat. Obecny kryzys, który sami sprowokowaliśmy, ma związek z tym, w jaki sposób traktujemy nasz świat. Niestety, „często odnosimy się do naszej planety na sposób bluźnierczy i nie postrzegamy jej jako dar dany nam z góry, jednocześnie zapominamy o naszym obowiązku zachowania tego daru dla kolejnych pokoleń”³⁷. Jako ludzie wierzący, zdaniem Bartłomieja, powinniśmy wiedzieć, że prawdziwa wiara nie zwalnia człowieka z odpowiedzialności za świat. Aby móc podarować światu coś od siebie, trzeba najpierw zmienić swój pogląd na naturę, a dokładniej: zmienić swój duchowy światopogląd. W tym wymiarze szczególną funkcję spełnia prawosławna teologia, która kładzie znaczący akcent na przemianę osoby i wszechświata celem ich przyszłego zbawienia. Natomiast Kościół prawosławny stara się z całej mocy podtrzymywać to dążenie szczególnie w związku ze swym liturgicznym działaniem³⁸.

Zdaniem patriarchy Bartłomieja dzisiaj „nie można przeciwstawić się olbrzymim wyzwaniom naszego czasu wyłącznie w oparciu o podstawy nauki i technologii czy biurokracji i ekonomicznych decyzji. Te mogą proponować jedynie tymczasowe rozwiązania. Niemożliwy jest prawdziwy rozwój, jeśli nie będzie szacunku do kluczowych wartości, takich jak wolność, sprawiedliwość i solidarność”³⁹. Kościół prawosławny ma w tym zakresie wiele do zaoferowania, łącznie z koncepcją przemiany kosmosu, która jest zawsze symbolicznie obchodzona 6 (19) sierpnia – w święto Przemienienia Pańskiego. W ten sposób przypomina się wiernym o świętości całego stworzenia, które swoim istnieniem uzmysławia nam nadejście ostatecznego zmartwychwstania oraz odrodzenie wszystkiego w przyszłym świecie. Znamienna rzecz, że prawosławna otwartość na ochronę natury posiada swoje głębokie upodmiotowienie w teorii i prakseologii kościelnej. Nie jest wyrazem spontanicznej troski lub jakiegoś odruchu w związku z powstałym kryzysem czy potrzebą chwili. To nastawienie wiąże się z całościowym poglądem na stworzenie jako zasługujące na szacunek i czczenie przez wszystkie pokolenia ludzkie.

³⁷ Promova Joho Vsesvyatosti Vselenskogo Patriarha Varfolomiya na urochystomu pryjnyatti , 22 sierpnia 2021 r. (23.08.2021). <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/promova-jogo-vsesvyatosti-vselenskogo-patriarha-varfolomiya-na-urochystomu-pryjnyatti/>.

³⁸ Por. Promova Joho Vsesvyatosti Vselenskogo Patriarha Varfolomiya na urochystomu pryjnyatti , 22 sierpnia 2021 r. (23.08.2021). <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/promova-jogo-vsesvyatosti-vselenskogo-patriarha-varfolomiya-na-urochystomu-pryjnyatti/>.

³⁹ Promova Joho Vsesvyatosti Vselenskogo Patriarha Varfolomiya na urochystomu pryjnyatti , 22 sierpnia 2021 r. (23.08.2021). <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/promova-jogo-vsesvyatosti-vselenskogo-patriarha-varfolomiya-na-urochystomu-pryjnyatti/>.

Wrażliwość na sytuację otaczającą nas natury, w pojęciu patriarchy, powinna być ciągle uwzględniana na płaszczyźnie relacji między religią a pokojem oraz religią a światem⁴⁰. O ile prawdziwa wiara nigdy nie zwalnia ludzi z odpowiedzialności za świat, to tym bardziej powinna ich mobilizować do wysiłku w intencji ochrony środowiska i okazywania wdzięczności naszemu Stwórcy. Intuicja ta z pewnością nie została wyrażona przypadkowo, ale raczej ze względu na okoliczność i miejsce. Kiedy Bartłomiej wybierał się z wizytą, doskonale wiedział, że w tym kraju istnieje również duża potrzeba kształtowania świadomości i nawyków o charakterze ekologicznym. Kościołowi prawosławnemu, zwłaszcza o konstantynopolitańskim statusie autokefalicznym, musi jednak przynależeć szczególna rola w owym przedsięwzięciu. Jego zadaniem jest najpierw gruntowna i rzetelna edukacja swoich wiernych w dziedzinie ochrony natury. Ale nie mniej ważna pozostaje współpraca na tym polu z innymi Kościołami i związkami religijnymi. Tylko wzajemne porozumienie i działanie w oparciu o ważne kryteria wiary i zasady moralne mogą prowadzić w większym stopniu społeczeństwo do zażyłości z naturą, poza tym odbudowywać prawdziwą harmonię między człowiekiem a stworzeniem oraz ludzkością a Bogiem.

4. Pragnienie dialogu prawdy

Wydarzeniem o szczególnej doniosłości w programie wizyty patriarchy Bartłomieja było zaplanowane na 23 sierpnia spotkanie z Ogólnoukraińską Radą Kościołów i Organizacji Religijnych (ORKiOR), która w tym roku obchodzi 25. rocznicę swej działalności. W wystąpieniu skierowanym do szacownego zgromadzenia zwierzchnik prawosławia zdecydował się wskazać na priorytety dialogu i jego naturę. Jako narzędzie pozwala on nam pokonywać rozbieżności i występować przeciwko uprzedzeniu, sprzyja pokojowi, solidarności i współpracy⁴¹. Według hierarchy namacalnym przykładem w tym wymiarze stał się grudzień 1965 r., kiedy to dwaj najwyżsi zwierzchnicy wyrazili pragnienie odnowienia jedności eucharystycznej, przerwanej przed wiekami, i zniesienia anatem z 1054 r. Wtedy także „doszło do założenia fundamentu pod most, który my cały czas projektujemy i budujemy w obecnym stuleciu i na przyszłość. «Dialog miłości» między dwoma Kościołami siostrzanymi stał się «dialogiem prawdy» dzięki

⁴⁰ Por. Promova Joho Vsesvyatosti Vselenskogo Patriarha Varfolomiya na urochystomu pryjnyatti, 22 sierpnia 2021 r. (23.08.2021). <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/promova-jogo-vsesvyatosti-vselenskogo-patriarha-varfolomiya-na-urochystomu-pryjnyatti/>.

⁴¹ Zvernennya Vselenskogo Patriarha Varfolomiya do Vseukrayinskoyi Rady Tserkov ta Religijnyh Organizatsij, 23 sierpnia 2021 r. (23.08.2021). <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/zvernennya-vselenskogo-patriarha-varfolomiya-do-vseukrayinskoyi-rady-tserkov-ta-religijnyh-organizatsij/>.

powołaniu w 1979 r. Międzynarodowej Komisji Mieszanej do Dialogu Teologicznego między Kościołem rzymskokatolickim a Kościołem prawosławnym⁴². Wiarygodny dialog międzywyznaniowy przyczynia się do rozwoju wzajemnego zaufania, pokoju i pojednania; tylko że nie osiąga się tego przy użyciu siły, ale dzięki wzajemnej miłości. Patriarcha, odwołując się do trudnego okresu w dziejach Kościołów, wskazał przede wszystkim na negatywne konsekwencje podziału i wyobcowania. Jednak istniejący kryzys w pewnym momencie mógł zostać przełamany, gdyż przyszło uświadomienie potrzeby odłożenia „broni” i wyjścia sobie naprzeciw z pokorą i miłością.

Sytuacja współczesnego prawosławia ukraińskiego odzwierciedla w pewien sposób nieporozumienia i napięcia między Kościołami i wspólnotami chrześcijańskimi w różnych okresach ich historii. Ale wydaje się, że nadanie autokefalii przez Konstantynopol może sprzyjać zniesieniu różnic i stworzeniu odpowiedniej platformy do wspólnego dialogu. Będąc punktem zwrotnym, autokefalia zachowuje potencjał do przełamywania oporu i sprzeciwu na gruncie lokalnym oraz budowania atmosfery wzajemnego szacunku i porozumienia. Otwiera nowe pole dialogu, lecz na zupełnie innych warunkach i bez prawa narzucania czegokolwiek przez jedną ze stron. Taki był całościowy zamysł jej realizacji w Kościele kijowskim, którego podjął się patriarcha Bartłomiej, inicjując tym samym ruch wszystkich podmiotów prawosławnych w kraju ku wspólnej komunii, gdyż tylko zintegrowana wspólnota prawosławna może nadawać właściwy kształt relacjom z różnymi środowiskami religijnymi i kulturowymi zamieszkującymi te ziemie.

Patriarcha podkreślił, że dla Kościoła prawosławnego dialog międzywyznaniowy był ważny od samego początku, a wiązało się to głównie z wpływem prawosławia na pluralistyczne pod względem religijnym środowisko. „Międzywyznaniowe doświadczenie w naszych współczesnych wielokulturowych społeczeństwach wiąże się mocno ze współistnieniem Kościołów z religijnymi wspólnotami o zróżnicowanej wrażliwości i tradycji. Niekiedy taka sytuacja powoduje pewne reakcje antydialogiczne. W tle stoi najczęściej wzrost religijnego fundamentalizmu i ekstremizmu, niechęci i etnofiletyzmu, a więc zjawiska, które w pewnym sensie przecina wszystkie tradycje religijne i prowadzi do samoizolacji i odrzucenia inności. Przy tym zwłaszcza ekstremizm zmierza do prywatyzacji prawdy poprzez propagowanie etosu wyjątkowości⁴³, co w istocie jest

⁴² Zvernennya Vselenskogo Patriarha Varfolomiya do Vseukrayinskoyi Rady Tserkov ta Religijnyh Organizatsij, 23 sierpnia 2021 r. (23.08.2021). <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/zvernennya-vselenskogo-patriarha-varfolomiya-do-vseukrayinskoyi-rady-tserkov-ta-religijnyh-organizatsij/>.

⁴³ Por. Zvernennya Vselenskogo Patriarha Varfolomiya do Vseukrayinskoyi Rady Tserkov ta Religijnyh Organizatsij, 23 sierpnia 2021 r. (23.08.2021). <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/>

sprzeczne z prawdziwą misją religii. Przed wspólnotą chrześcijańską niezmiennie istnieje ta sama odpowiedzialność trwania w prawdzie, która ma swoje źródło i nieprzemijalność w osobie Jezusa Chrystusa.

Przemawiając do ORKiOR, Bartłomiej wyraźnie wskazał, że międzyreligijne spotkania i dialog są i będą ważnymi środkami w okazywaniu szacunku wobec religijnych różnic oraz głoszeniu prawdy. Międzyreligijnego dialogu nie można sprowadzać wyłącznie do rozmowy lub określenia wspólnych sfer zainteresowania. To głównie możliwość spotkania z innymi na poziomie osobistym i, co ważne, ludzkim⁴⁴. Tego potrzebują również reprezentanci różnych środowisk wyznaniowych i religijnych w młodym państwie, które stwarza dziś odpowiednie warunki do wspólnych spotkań i wymiany doświadczenia. Zaistniała możliwość powinna być dobrze wykorzystana, w żadnym razie nieutracona podczas poszukiwania najbardziej skutecznego modelu współpracy i porozumienia na podstawie wartości pluralistycznych. Wówczas także łatwiej będzie utożsamiać się w naszej codzienności z przekonaniem, o czym powiedział patriarcha po nadaniu mu honorowego tytułu, że „dialog międzyreligijny nie oznacza porzucenie własnej wiary, lecz bardziej zmianę wyobrażenia o innym i swego stosunku do niego. Otwartość wobec innego nie stanowi zagrożenia dla naszej identyczności, ale ją pogłębia i ubogaca. Stąd dialog międzyreligijny może pomóc pozbyć się uprzedzenia, jednocześnie sprzyjać lepszemu porozumieniu wspólnot i pokojowemu pokonaniu konfliktów. Uprzedzenie i dyskryminacja innych są zazwyczaj efektem błędnego pojmowania religii, jak również brakiem wiedzy, izolacji i koncentracji wyłącznie na sobie”⁴⁵.

* * *

Wizyta patriarchy Bartłomieja na Ukrainie w dniach 20–24 sierpnia 2021 r. miała w swoim założeniu potrójną misję. Po pierwsze, zwierzchnik prawosławia konstantynopolitańskiego, który przed niespełna trzema laty nadał autokefalię ukraińskiemu prawosławiu, zdecydował się przybyć na Ukrainę w 30. rocznicę jej niepodległości i symbolicznie autoryzować kanoniczny status lokalnego Kościoła prawosławnego. Był to gest niezwykle ważny i pełen uznania zarówno

zvernennya-vselenskogo-patriarha-varfolomiya-do-vseukrayinskoyi-rady-tserkov-ta-religijnyh-organizatsij/.

⁴⁴ Por. Zvernennya Vselenskogo Patriarha Varfolomiya do Vseukrayinskoyi Rady Tserkov ta Religijnyh Organizatsij, 23 sierpnia 2021 r. (23.08.2021). <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/zvernennya-vselenskogo-patriarha-varfolomiya-do-vseukrayinskoyi-rady-tserkov-ta-religijnyh-organizatsij/>.

⁴⁵ Zvernennya Vselenskogo Patriarha Varfolomiya do Vseukrayinskoyi Rady Tserkov ta Religijnyh Organizatsij, 23 sierpnia 2021 r. (23.08.2021). <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/zvernennya-vselenskogo-patriarha-varfolomiya-do-vseukrayinskoyi-rady-tserkov-ta-religijnyh-organizatsij/>.

w znaczeniu historycznym, społecznym, jak i moralnym i duchowym. Po drugie, patriarcha swoją obecnością jeszcze raz zaświadczył o uprzywilejowanym i niezależnym charakterze swojej decyzji na rzecz autokefalii. Jednocześnie odrzucił wszelkie oskarżenia, w szczególności ze strony patriarchatu moskiewskiego i podlegającego mu na Ukrainie Kościoła prawosławnego, o nadużycie władzy czy przekroczenie swoich uprawnień. Ponadto potępił jakiegokolwiek próby podważania przez przeciwników aktualnego statusu ukraińskiej autokefalii jako nierozsądne i działające na szkodę całego Kościoła prawosławnego. Po trzecie, Bartłomiej odbył podróż również do swoich wiernych, aby ich umocnić, pokrzepić i zapewnić o swojej ojcowskiej trosce u początków autokefalicznego samoistnienia. Wraz z tym podjął wysiłek utwierdzenia lokalnej hierarchii i duchowieństwa oraz poniekąd samego siebie w skuteczności i owocności nadanego aktu.

References

- Kałużny Tadeusz. 2019. „Między Konstantynopolem a Moskwą: korzenie sporu wokół ukraińskiej autokefalii”. *Symposium* 23 (1): 185–203.
- Kuczara Konrad. 2019. „Między Kijowem a Konstantynopolem. Relacje Kościoła Ukraińskiego z Patriarchatem Ekumenicznym (X–XXI w.)”. *Kultury Wschodniosłowiańskie – Oblicza i Dialog* 9: 67–95.
- Moskałyk Jarosław*. 2019. „Autokefalia prawosławia ukraińskiego wbrew prawosławiu rosyjskiemu”. *Studia Oecumenica* 19: 167–178.
- Myślicki Adam. 2019. „Konflikt konfesyjny na Ukrainie przełomu lat 2018/2019”. *Przegląd Geopolityczny* 29: 102–121.
- Przed soborem wszechprawosławnym*. 2016. Red. Tadeusz Kałużny, Zdzisław J. Kijas. Kraków: Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie. Biblioteka Ekumenii i Dialogu 38.
- Tsomanidis Stylianos Ch. 2017. „Orthodoxe Kirche und Ökumenische Bewegung nach der Heiligen und Großen Synode”. *Orthodoxes Forum* 31 (1–2): 81–88.
- Bartłomiej odpowiedział na krytykę autokefalii prawosławiu na Ukrainie (20.03.2019). <https://www.ekai.pl/bartlomiej-odpowiedzial-na-krytyke-przyznania-autokefalii-prawoslawiu-na-ukrainie/>.
- Pierwszy dzień pobytu patriarchy Bartłomieja na Ukrainie – podsumowanie (22.08.2021). <https://www.ekai.pl/pierwszy-dzien-pobytu-patriarchy-bartlomieja-na-ukrainie-podsumowanie/>.
- Patriarcha Bartłomiej: Ukraińcy są narodem, który nie chce i nie może żyć pod jarzmem (23.08.2021). <https://www.ekai.pl/patriarcha-bartlomiej-ukraincy-sa-narodem-ktory-nie-chce-i-nie-moze-zyc-pod-jarzmem/>.
- Słowo Joho Bozhestvennoyi Vsesviatosti Vselenskogo Patriarha kir Varfolomija na Doksologiyi pid chas johu vizytu do Kyyeva, 21 sierpnia 2021 r. (21.08.2021). <https://www.pomisna>.

info/uk/vsi-novyny/slovo-jogo-bozhestvennoyi-vsesvyatosti-vselenskogo-patriarha-kir-kir-varfolomiya-na-doksologiyi-pid-chas-jogo-vizytu-do-kyyeva/.

Promova Joho Vsesvyatosti Vselenskogo Patriarha Varfolomiya na urochystomu pryjnyatti, 22 serpnia 2021 r. (23.08.2021). <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/promova-jogo-vsesvyatosti-vselenskogo-patriarha-varfolomiya-na-urochystomu-pryjnyatti/>.

Vizyt Varfolomiya: den drugij, 22 serpnia 2021 r. (26.08.2021). https://risu.ua/vizit-varfolomiya-den-drugij_n121285.

Vselenskyj Patriarh Varfolomij ta mytropolyt Epifaniy provely sobornu liturhiju – fotoreportazh, 22 serpnia 2021 r. (22.08.2021). <https://www.radiosvoboda.org/a/photo-bozhestvena-liturhiya-varfolomiy-epifaniy/31422814.html>.

Zvernennya Vselenskogo Patriarha Varfolomiya do Vseukrayinskoyi Rady Tserkov ta Religijnyh Organizatsij, 23 serpnia 2021 r. (23.08.2021). <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/zvernennya-vselenskogo-patriarha-varfolomiya-do-vseukrayinskoyi-rady-tserkov-ta-religijnyh-organizatsij/>.